

Kiss Gábor Ferenc

**REGIONALITÁS AZ EURÓPAI UNIÓ
KOHÉZIÓS POLITIKÁJÁBAN**

Forrásallokációs dilemmák a fővárosi régiók speciális helyzetének tükrében

TÉZISFÜZET

Témavezető:

Nagy Sándor Gyula, PhD,
habilitált egyetemi docens

Budapest

2022

TARTALOMJEGYZÉK

I. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK ÉS A TÉMA INDOKLÁSA	2
II. FELHASZNÁLT MÓDSZEREK.....	5
III. AZ ÉRTEKEZÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI.....	9
IV. FŐBB HIVATKOZÁSOK.....	17
V. PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK.....	19

I. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK ÉS A TÉMA INDOKLÁSA

Bár az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Római Szerződés még nem kezelte kiemelt területként a felzárkóztatási, vagy más néven kohéziós politikát, a hetvenes évektől kezdődően az egyes bővítési körök egyre inkább szükségessé tették a szakterület közösségi szintű szabályozását és a szakpolitikai mechanizmusok kialakítását. Az integráció a létrejövő eszközrendszerrel kezdetben tehát a tagországok közötti és országokon belüli fejlettségbeli különbségek csökkentésére törekedett. Csak hogy a kohéziós politikát idővel nem csak a tagországok növekvő száma, hanem a globalizálódó világgazdaság és a fokozódó nemzetközi verseny is kulcsfontosságúvá tette. A célrendszer emiatt a kétezres évek óta, a Lisszaboni Stratégia, majd az Európa 2020 Stratégia céljainak elérése érdekében jelentősen átalakult, kibővült, a hangsúlyok pedig a közösségi szintű versenyképesség irányába tolódtak. Nem utolsósorban a közép-kelet-európai bővítés első tapasztalataira, valamint a legújabb kori globális kihívásokra reagálva a célrendszer olyan további beavatkozási területekkel egészült ki, mint a korrupció megfékezése, az éghajlatváltozás elleni küzdelem, a digitalizáció elősegítése vagy a migráció kezelése. Mindeközben a kohéziós politikára fordított források mértéke megsokszorozódott, az egyes költségvetési időszakokban a szakpolitika céljainak elérésére elkülönített források mára az Európai Unió költségvetésének legnagyobb hányadát teszik ki.

A disszertáció alapját képező, kiinduló kérdések épp a célrendszer elmúlt évtizedekben tapasztalt bővülése, átalakulása kapcsán fogalmazódtak meg. A kohézió és versenyképesség kettősége a kohéziós politika egyik olyan újkori kihívása, amelyet a szakirodalom is széles körben vizsgál, különösen az elmúlt két évtizedben. A tág kutatási téma fókuszálása során a kutatói érdeklődés így a kohéziós politika egyes mechanizmusaira irányult: vajon a tagállami szintű forrásallokáció és forrásfelhasználás megfelelően reagál-e a közösségi szintű célok átalakulására. A témafelvetésekből kiindulva a kutatás két fontos vetülete a forrásallokációs mechanizmus területi dimenziójának kérdése, valamint az abszorpciós teljesítmény szerepe lett. Egyrészt az Európai Unió régiói még ma is az Eurostat által a hetvenes években kidolgozott területi nomenklatúra (NUTS) módszertana szerint kerülnek meghatározásra, a források felosztásának alapja pedig a rendszer második szintjének megfelelő (NUTS 2) régiók fejlettsége. Ezeket azonban az egyes országok saját hatáskörben alakíthatják ki, a vonatkozó uniós irányelvek csak ajánlásként minősíthetők, így a régiós rendszereket számos gyakorlat jellemzi. Ennek eredményeképp, bár a régiók esetében kiemelt jelentőséget kell tulajdonítani azok gazdasági, szociális és társadalmi egységének, homogenitásának vagy a megfelelő

intézményi környezet meglétének, mégis számos olyan példát láthatunk, amikor egy régiót nagyfokú heterogenitás jellemez.

Ezen régiók – például az adott ország fővárosát magában foglaló térségek – esetében fennáll a veszélye, hogy a kisebb területi egységek közötti torz forrásallokáció és abszorpció, valamint a rendelkezésre álló források elégtelen volumene nem, hogy elősegíti a konvergencia és versenyképesség növelését, hanem éppen a kedvezőtlen helyzetben lévő kistérségek leszakadását eredményezi. A téma a magyar kormányzat számára is aktuális, hiszen részben 2007, majd nagyobb mértékben 2014 után Pest megye jelentős fejlesztési forrásoktól esett el Közép-Magyarország fejlettségi szintje miatt, hátrányos helyzetbe kerülve ezáltal az ország más, hasonló fejlettségű, de kevésbé fejlettnak minősülő, így fejlesztési forrásokban jóval gazdagabb megyéivel szemben. A kedvezőtlen folyamatok megállítása, valamint a térség fejlettségi szintjének megfelelő források elérhetővé tétele érdekében végül 2021-től Pest megye Budapestről leválva, immár kevésbé fejlett régióként szerepel az Unió régióinak listájában. Jogos kérdés azonban, hogy a megelőző évek milyen tartós problémákat okoztak a megyében. A doktori kutatás fókuszálását ezen kutatási kérdések is nagymértékben orientálták.

A regionális besorolási rendszer tehát a forrásallokáció szempontjából bír döntő jelentőséggel, a tagállami „borítékok” hasznosulása szempontjából azonban az abszorpciós teljesítményre is érdemes figyelmet fordítani. Az abszorpciós ráta azt mutatja meg, hogy a tagállamok a számukra elérhető támogatások teljes keretösszegének hány százalékát képesek ténylegesen lehívni egy adott költségvetési ciklusban. A tagállami hatáskörben megítélt támogatások felhasználását az Európai Bizottság utólagos elszámolások keretében vizsgálja és amennyiben szabálytalanságot vagy egyéb problémát észlel, a kifizetéseket visszatarthatja és egyéb szankciókkal is élhet. Az abszorpciós mutató tehát a jóváhagyott és ténylegesen kifizetett támogatások arányát mutatja a teljes rendelkezésre álló keretösszegegen belül. Elméletben előfordulhat, hogy egy tagállam nem képes lehívni a rendelkezésre álló teljes keretet. Megeshet, hogy nem megfelelőek a forrásfelhasználási folyamatok vagy az intézményrendszeri kapacitások, nincs kellő számú jó pályázó vagy projektjavaslat. Azonban a fel nem használt források politikai következményei miatt egy tagállam lényegében nem engedheti meg magának, hogy ne használja fel a rendelkezésre álló keretösszeget. Mindez óhatatlanul a hatásos és hasznos forrásfelhasználás ellenében hat, de a járadékvadászat és a forrásfüggés kialakulása felé is elmozdíthatja a tagállami gyakorlatokat.

Fenti témafelvetések alapján a kohéziós politika regionalitása tekintetében két kutatási témakör volt azonosítható. Egyrészt vizsgálni kellett, hogy a regionális forrásallokációs

mechanizmus mennyire tud valós és érdemi válaszokat adni a szakpolitika célrendszerének tükrében. Valóban a régiók fejlettségi szintjének jelenlegi mérőszáma – egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson számított GDP az EU átlagához viszonyítva – alapján allokkált források segítik leghatékonyabban, leghatásosabban és leghasznosabban a régiók közötti felzárkózást és a tagállami szintű versenyképesség fokozását? Vagy a kevésbé fejlett régiók forrásbősége éppen a nem hatékony felhasználást kényszeríti ki, fenntarthatatlan vagy szükségtelen programok és projektek finanszírozásához vezetve? Nem szolgálna jobban a kohéziós politika célrendszerét, ha a forrásallokációs mechanizmusok más szempontokat is figyelembe vennének az adott térségben? De ha feltételezzük is, hogy a régióknak jutó keretösszegek érdemi felhasználásának kritériumai adottak, az abszorpciós „nyomás” szintűgy a hatékony felhasználás ellenében dolgozó szakpolitikai adottságnak tekinthető, így a jelenség térségi vetületeinek vizsgálatára szintén sort kell keríteni. A regionálisan torzított forráskihelyezésen túl ugyanis az abszorpciós teljesítmény növelése érdekében szükségtelenül támogatott projektekre jutó források is veszélyeztethetik a régiók közötti arányos és indokolt forrásallokációt, ezáltal pedig a fejlesztési források hatékony, hatásos és hasznos felhasználását. Ezek mind olyan kérdések, amelyekkel bár a szakirodalom és a hazai szakpolitika is foglalkozott már, de amelyek kapcsán a forrásfelhasználás gyakorlatának legfrissebb adatai vizsgálatával mégis újszerű megállapításokra lehetett jutni.

Összefoglalva tehát, a disszertáció keretében, döntően Magyarország 2007 és 2020 közötti és kiemelten gazdaságélénkítési célú forrásfelhasználási gyakorlata alapján azt vizsgáljuk, javasolható lenne-e a kohéziós politika céljainak elérése érdekében egyes programok, források fejlettebb régiókban történő felhasználása, mintsem azok kevésbé fejlett térségekben történő, nem kellően hatékony vagy hasznos elköltése. Azt is vizsgáltuk, hogyan tudná az Európai Unió ösztönözni és előidézni a hatásosabb forrásfelhasználást. Emellett pedig a kutatás keretében a másodlagos adatelemzések és empirikus feltáró munka eredményeire támaszkodva egy forrásallokációs mechanizmusba beépíthető új szempontrendszerre, az egyes régiók abszorpciós potenciáljának és teljesítményének figyelembevételére is javaslatot tettünk.

II. FELHASZNÁLT MÓDSZEREK

A kutatás célja a kohéziós politika regionális vetületeinek feltárása, elemzése volt, kiemelt figyelmet fordítva a fővárost is magukban foglaló régiók speciális helyzetére. Mivel a téma szakirodalma igen gazdag és szerteágazó, így a kutatási tématerület meghatározását és a kutatás lefolytatását alapos szakirodalmi áttekintés előzte meg. A szakirodalmi ismeretanyag feltárása mellett a szakpolitikai dokumentumok és releváns joganyagok is feldolgozásra kerültek. Ezt követően empirikus módon, primer és szekunder adatok segítségével támasztottuk alá a kutatás kapcsán megfogalmazott alábbi hipotéziseket.

A kutatás során abból a megközelítésből indultunk ki, hogy a témát elsődlegesen a Magyarország 2007 és 2020 közötti, gazdaságfejlesztési forrásainak felhasználásával kapcsolatos tapasztalatok alapján lehet újszerűen vizsgálni. Ehhez makroszintről indulva, az uniós szintű cél- és szabályozási rendszer dokumentumalapú elemzésével tártuk fel a regionális forrásallokáció korlátait, amelyet tagállami és régiós gyakorlatokon keresztül elemeztük tovább. A kutatás végül újszerű módszertani megközelítések vizsgálatára is rátért a régiók, megyék abszorpciós kapacitásának elemzésével.

A disszertáció az alábbi hipotézisek bizonyítására irányult.

1A. A kohéziós politika forrásallokációs mechanizmusa nem formálódott együtt a szakpolitikai célok és prioritások bővülésével.

1B. A kohéziós politika regionális alapú forrásallokációs mechanizmusa nem szolgálja megfelelően a szakpolitika céljainak elérését.

Az első hipotézispár annak vizsgálatára irányult, hogy a kohéziós politika regionális forráselosztási mechanizmusa kellő módon támogatja-e az elmaradott régiók felzárkóztatását és azzal párhuzamosan az európai versenyképesség növelését. Áttekintésre és elemzésre került a forrásallokációt és a tagállami szintű forrásfelhasználást szabályozó környezet, valamint a régiók struktúrájának ki- és átalakulása is. Az első hipotézispár vizsgálatára deduktív módszertani megközelítéssel, alapvetően szekunder adatok feldolgozásával, dokumentumelemzés útján került sor. Az előfeltételezés szerint a két tényező – célrendszer és forrásallokáció – formálódására a szakpolitika evolúciója során nem egyező mértékben és ütemben került sor, amely következésképpen a kohéziós politika hatásosságát és hasznosságát

rontja, a szabályosság és hatékonyság érvényesítése felé terelve a tagállamokat és a programok végrehajtóit. A regionális alapú forrásallokációs mechanizmus korlátai a szakirodalom mellett az uniós szakpolitikusokat is foglalkoztatta az utóbbi években. Így a módszertan részét képezte két szakértői dokumentum, a Sapir- és a Barca-jelentés allokációs mechanizmussal kapcsolatos megállapításainak vizsgálata, valamint azok uniós, majd azon belül közép-kelet-európai régiók mutatóin történő tesztelése.

2A. Egy tagállam fővárosát is magában foglaló, heterogén régiójában a forrásfelhasználás fő haszonélvezője a főváros és annak vonzáskörzete.

2B. A források főváros általi felszívása hozzájárul a régió vidéki területeinek divergenciájához.

A két részre bontott második hipotézis célja annak vizsgálata volt, hogy a belső heterogenitás és fejlettségbeli különbségek milyen kihívások elé állítják a fővárosokat magukban foglaló régiókat. A második hipotézispár esetében a vizsgálatra induktív megközelítésben, primer és szekunder adatok feldolgozásával kerül sor. Megválaszolásához először meg kellett határozni a vizsgált régiók körét, majd elemezni a forrásfelhasználási és gazdasági adataikat. A kutatás ezt követően Közép-Magyarország speciális helyzetén és a régióban elérhető gazdaságfejlesztési célú programokon keresztül mutatja be a heterogén régiók torz forrásfelhasználási gyakorlatát, valamint a régióon belüli, kevésbé fejlett térségek hátrányos helyzetét a fejlettebb térségekhez képest. Végül forrásfelhasználási és statisztikai adatok elemzésére is sor került a megyei és járási folyamatok vizsgálata érdekében.

A kutatás során nagy hangsúlyt helyeztünk a 2014 és 2020 közötti forrásallokációra és -felhasználásra, ami a téma újszerűségét is adja, lévén a ciklus tapasztalatainak feltárására mindeddig érdemben nem kerülhetett sor. A forrásfelhasználás adatai mellett cégadatbázisokból kinyert információk és primer adatgyűjtés segítségével is vizsgáltuk a kevésbé fejlett térségekre (Pest megye egyes járásaira) gyakorolt kedvezőtlen hatásokat és következményeket. Ennek keretében kvantitatív, kérdőíves adatfelvétellel is sor került, Ceglédi járásban működő vállalkozások bevonásával.

3. A regionális szintű abszorpciós teljesítmény figyelembevételével a forrásfelhasználás hatásossága növelhető.

A harmadik hipotézis vonatkozásában tagállami és regionális forráselosztási és felhasználási adatok elemzésével arra kerestük a választ, igazolható-e az az előfeltevés, miszerint a tagállamok a rendelkezésre álló keretösszegük teljes lehívása érdekében inkább a szabályosság és hatékonyság szempontjait helyezik előtérbe, szemben a hatásosság és hasznosság fogalmakkal. A hipotézis kapcsán ehhez egy olyan megközelítés vizsgálatára került sor, amely kifejezi egy adott térség, régió abszorpcióját, egyrészt a forrásfelhasználási teljesítmény, másrészt a gazdasági-társadalmi adottságaiban rejlő potenciál alapján. A lokális abszorpció vizsgálatával a disszertáció újszerű elemeként felvetésre kerül egy olyan megközelítés, amely a forrásfelhasználási teljesítmény és potenciál több dimenzióban történő értékelésére helyezi a hangsúlyt. A mutató számos beavatkozás – munkahelyek, kutatás-fejlesztés, társadalom, infrastruktúra stb. – kapcsán értelmezhető, de a disszertáció keretében a gazdaságfejlesztési fókuszhoz kapcsolódva kutatás-fejlesztési beavatkozások elemzésére került sor.

A kohéziós politika az Európai Unió dinamikusan változó szakpolitikája, elemzése speciális kutatói szemléletet és megközelítést igényel. A részcélok széles körű megfogalmazása is azt a célt szolgálta, hogy a tervezési ciklusok és a hazai forrásfelhasználás tapasztalatainak elemzésével megtalálhatók legyenek azok a kutatási résterületek, amelyek alapjául szolgálhatnak a kohéziós politika újszerű, jövőbe mutató újragondolásának. Az Európai Unió balkáni bővítésének következő lépcsőfokai a kohéziós politika számára újabb komoly kihívást jelentenek majd, így a politika mechanizmusainak felülvizsgálata egyre időszerűbbé válik.

A kutatástól várt konkrét eredmény egyrészt a regionális forrásallokáció historikus alakulásának elemzése által a szakpolitika fejlődésének értékelése, az allokáció módszertanának felülvizsgálatával kapcsolatos lehetőségek feltárása volt. A kutatás Magyarország 2014 és 2020 közötti, gazdaságfejlesztési célú forrásfelhasználási teljesítménye alapján a regionális forrásallokáció egyik fontos kihívását, vagyis a fővárost magában foglaló heterogén, de mégis fejlettebbnek minősülő régiók vidéki térségeire gyakorolt kedvezőtlen hatásokat, így különösen a főváros forrásfelszívó és torzító erejét is igazolta. Nem utolsósorban a kutatás eredménye, hogy a fenti jelenségek alátámasztásán túl konkrét javaslatot is vizsgált a forrásallokációs mechanizmusainak átalakítására, mégpedig az abszorpció, mint kulcstényező beemelésével és tesztelésével.

Az első hipotézispár kapcsán egy alapvetően leíró jellegű szakirodalom- és dokumentumelemzésre került sor, melynek újdonságtartalma limitált, az elsősorban a további hipotézisek vizsgálatához teremtette meg a szakpolitikai és fogalmi kontextust. Ennek során

foglalkoztunk ugyan a forrásallokáció megújítására vonatkozó, nem vagy nem teljes mértékben megvalósult korábbi szakpolitikai javaslatokkal is, a disszertáció alapvetően mégis a magyarországi folyamatokra fókuszált az európai szabályozás, célrendszer és mechanizmusok historikus átalakulásának tükrében.

A második hipotézispár által vizsgált téma szakirodalma igen gazdag, így ez esetben az újszerűséget a magyar forrásfelhasználás 2014-2020 közötti gyakorlatának elemzési keretrendszerbe emelése adta. Fontos azonban hangsúlyozni, a kutatás lezárásának időpontjában a ciklus gazdaságfejlesztési forrásainak felhasználásával kapcsolatban teljeskörű, végleges tényadatokkal még nem rendelkezhattünk, tekintettel, hogy az időszak pénzügyi zárására csak 2023-ban kerül sor.

A hipotézisek vizsgálatával kapcsolatos további korlát a forrásfelhasználási adatok teljeskörű, ám mélységében korlátozott rendelkezésre állása, amit az elemzésbe bevont adatok körültekintő kiválasztásával kellett kezelni. Ebből kifolyólag a vizsgálat elsődlegesen a hazai, gazdaságfejlesztési célú operatív programok beavatkozásaira fókuszált. Az adatelemzések további korlátozó tényezője volt, hogy az egyes tagállamok forrásfelhasználással kapcsolatos adatai nem állnak strukturáltan, nyilvánosan elérhető, egységes adatbázisban rendelkezésre. Így a nemzetközi összehasonlítás során elsősorban a régiók makrogazdasági adatainak változásai alapján tudtunk következtetéseket levonni. A hipotézisek vizsgálata kapcsán végzett primer adatfelvétel pedig a módszertan és területi koncentrálttság miatt nem tekinthető reprezentatívnak, az eredmények így fenntartások mellett kerültek értékelésre és értelmezésre.

A harmadik hipotézis tekintetében a kutatás legfőbb korlátja a megalkotott kompozit mutató teljeskörűségével és tesztelhetőségével kapcsolatban merült fel. A nemzetközi adatok elérhetőségének hiánya és a doktori kutatás terjedelméből fakadó kapacitáskorlátok miatt konkrét mérőszám megalkotására így nem került sor. A téma doktori kutatásba történő beemelésével ugyanakkor a legfőbb célunk az abszorpció allokációs szempontként való használhatóságának vizsgálata volt, amelynek során így felmerülhettek a kutatás folytatásának jövőbeli kérdései, irányai is.

III. AZ ÉRTEKEZÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

A disszertáció keretében arra kerestük a választ, hogy az Európai Unió kohéziós politikája miért és milyen indokok mentén helyezi előtérbe a statisztikai régiókat a térségek fejlettségének megítélése, még inkább a forrásokra való jogosultság meghatározása során. Az előző pontban ismertetett hipotézisek vizsgálata keretében elsőként az Európai Unió statisztikai régióinak alapadatait szintetizálva szemléltettük a régióstruktúra nagyfokú heterogenitását és a karakterisztikákban rejlő jelentős területi különbségeket. Ezt követően rámutattunk a régiók átalakítása által realizálható forrásallokációs előnyökre, más szempontból az integráció bővítésének egyes régiókat kedvezőtlenül érintő statisztikai hatásaira. A kétezres évek reformelképzeléseinek újraértékelésével alátámasztottuk a regionális forráskihelyezés gyakorlatától eltérő gondolatok létjogosultságát. A magyar régiók helyzetének és fejlődési pályájának historikus áttekintésével rávilágítottunk a fokozódó belső területi egyenlőtlenségek problémakörére is. A gazdaságfejlesztési programok gyakorlati tapasztalatán keresztül pedig rámutattunk az uniós források jelentőségére a magyar gazdaság fejlődése szempontjából, egyúttal arra is, ciklusról ciklusra fokozódó eltérések figyelhetők meg a kevésbé fejlett és fejlettebb régiók forrásszerzési lehetőségeiben. Majd Közép-Magyarország gyakorlatát több aspektusból is vizsgálva igazoltuk, egy fejlettebb régió fejletlenebb térségei valóban az uniós források hiányának elszenvedői lehetnek. Végül pedig javaslatot tettünk az abszorpció, mint lehetséges kritérium figyelembevételére a forrásallokáció és felhasználás értékelése során. Mindezzel kapcsolatban a disszertáció az alábbi főbb eredményeket, megállapításokat tartalmazza.

A közgazdaságtudományi háttér feltárása után megállapítható, egészen a kilencvenes évekig nem beszélhettünk a regionalitás érdemi jelentőségéről, a tér nélküli szemléletmódot csupán az új gazdaságföldrajz megjelenése írta felül. Mára azonban **a beavatkozások földrajza egyértelműen meghatározó eleme a gazdasági-társadalmi jelenségek értelmezésének, így a kohéziós politika sikerének is.** A regionális folyamatok a kohéziós politika változó célrendszerének figyelembevételével alapvetően kétféle dimenzióban értelmezhetők. Egyrészt a kohézió, avagy a konvergencia a területi különbségek, egyenlőtlenségek csökkenését fejezi ki, szemben az ezzel ellentétes jelenséggel, a divergenciával, ahol a területi különbségek növekedése figyelhető meg. Másrészt az országok versenyképességének témaköre az utóbbi három-négy évtizedben, a globalizáció előretörésével a „mainstream” közgazdaságtan egyik meghatározó témakörévé vált, bár definiálása a nemzetgazdaságok szintjén a mai napig

összetett kérdés. De a kohéziós politika esetében a regionális szintű folyamatok vizsgálata is kulcsfontosságú, hiszen a rendelkezésre bocsátott források elsődlegesen a régiók szintjén fejtik ki hatásaikat. Ebben a kérdésben is megfigyelhető azonban egy kettősség: **a tagállamok közötti konvergencia megvalósul ugyan, a régiók közötti különbségek mégis növekedtek az elmúlt évtizedekben.**

A kohéziós politika reformjával kapcsolatban számos szakértő vitaanyag állt elő, különösen a kétezres évek elején. Ezek egyike a Fabrizio Barca közgazdász vezetésével készült Barca-jelentés, amely átfogóan vizsgálta a kohéziós politika helyzetét és javaslatokkal élt a politika átalakításával kapcsolatban, hangsúlyosan regionális megközelítésben. A jelentés és annak eredményei a kohéziós politika regionális vetületeinek elemzése és problematikáinak azonosítása kapcsán jelenleg is relevánsak. Hasonlóan releváns megállapítások fogalmazódtak meg továbbá az André Sapir belga közgazdász által pár évvel korábban készített jelentésben (Sapir-jelentés) is. A két szakpolitikai háttéranyag a disszertáció keretében is feldolgozásra került, a vonatkozó eredmények az alábbiak.

A Sapir-jelentés legfontosabb megállapítása a kohéziós politika uniós és tagállami szintű újragondolásának, egyúttal a prioritások csökkentésének, egyszerűsítésének szükségyszerűsége. Ennek legfőbb indoka, hogy az Európai Unió egyes térségei nem fejlődnek egységes módon és ütemben. A jelentést készítő szakértők álláspontja az volt, hogy a kohéziós politika hatékonyságának növelése érdekében a forrásokat a tagállamok számára regionális megkötés nélkül kell biztosítani, hogy aztán saját hatáskörben, partneri együttműködésben és szakpolitikai felügyelet mellett dönthessenek azok felhasználásáról az egyes régiókban. A szakpolitikai javaslatokat megalapozó módszertan alapján a disszertáció keretében mi magunk is megvizsgáltuk a konvergencia terén a kétezres években megfigyelhető tendenciákat és azt tapasztaltuk, hogy a jelentésben megfogalmazott jelenségek továbbra is érvényesek. Vagyis **az újonnan csatlakozó, valamint a kohéziós források kedvezményezettjeinek minősülő országok ugyan sikeresen zárkóznak az európai átlag fejlettségi szinthez, de az egyes régiók teljesítménye között továbbra is jelentős különbségek azonosíthatók.**

A kohéziós politika újragondolásának egyik meghatározó dokumentuma volt a Fabrizio Barca olasz közgazdász által 2009 tavaszán közzétett, „A kohéziós politika reformprogramja” című jelentés. Ennek alaptézise, hogy a kohéziós politika szükségszerűen az Unió egyik fő szakpolitikája kell, hogy maradjon, emellett azonban a szakpolitika rendszerszintű megújítására is szükség van. A jelentés fő üzenete, hogy a központi koordinációt és a statisztikai régiókon nyugvó területi megközelítést egy sokkal rugalmasabb, kihívásorientált, decentralizált, „helyi

bázisú” fejlesztéspolitikával szükséges felváltani. Ennek egyik legfőbb indoka az egyenlőtlenségek csökkentése (avagy kohézió) és a hatékonyságnövelés (avagy versenyképesség) között feszülő ellentmondás, valamint az ennek kapcsán felmerülő tematikus- és erőforráskoncentrációs igények szükségessége.

A Barca-jelentés számos indikátor mentén törekedett a szakértői anyagban foglaltak alátámasztására, ennek részeként a régiók vonatkozásában két fő mutató – egy főre jutó GDP és termelékenység – elemzésére terjedt ki. A disszertáció keretében mi magunk is összehasonlítottuk az európai régiók uniós átlaghoz mért fejlettségében 2005-ről 2019-re bekövetkező változásokat és a korábbi megállapításokhoz hasonló eredményre jutottunk. A vizsgált időszakban egyrészt **a fővárosi régiók teljesítménye kimagasló valamennyi régió összevetésében** – bár a legnagyobb ugrást egy nem fővárosi, ráadásul már 2005-ben is fejlettnak minősülő régió, Dél-Írország érte el. Ugyanakkor a kohéziós politika fő kedvezményezettjei közé sorolható PIGS országok másik három tagja, **Görögország, Olaszország és Spanyolország régiói esetében a vizsgált időszakban jelentős visszaesések is megfigyelhetők.** Eredményeink megerősítik a kohéziós politika jelenlegi mechanizmusainak alkalmasságával, hatásosságával kapcsolatos kérdések létjogosultságát. Ezt követően hat közép-kelet-európai ország olyan régióját vagy régióit is vizsgáltuk, amelyek vagy az adott ország fővárosát foglalják magukban, vagy a fővárost és az azt övező vidéki térséget alkotják. A vizsgált tagállamok gyakorlatát ugyanis kétféle megoldás jellemzi: a fővárosok külön régióként kezelése, valamint a fővárost magában foglaló nagyobb területi egységek kialakítása. Eredményeink alapján **a fővárosi és vidéki térségek közötti fejlettségbeli különbségek kismértékben, de növekedtek 2004 és 2018 között.** Vagyis a Barca-jelentés által feszegetett kihívások jelenleg is jellemzik az Európai Uniót és annak régióit, így a jelentésben megfogalmazott javaslatok a jövőben további iránymutatásként szolgálhatnak a kohéziós politikai szabályozása és megújítása tekintetében.

Mindezek alapján **az első hipotézispár kapcsán arra a következtetésre jutottunk, a kohéziós politika forrásallokációs mechanizmusa valóban nem formálódott együtt az elmúlt évtizedekben jelentősen átalakuló, célrendszerét, volumenét és az integráció egészét meghatározó jelentőségét tekintve is kibővülő kohéziós politikával,** azt döntő mértékben jelenleg is egy nem egységes szempontrendszer mentén, tagállami hatáskörben meghozott adminisztratív döntés, a NUTS 2 régiók határa és fejlettségi szintje határozza meg. Emellett, mivel **a területi felzárkózás a régiók szintjén nem valósul meg, így valójában a kohézióra irányuló célrendszer megfelelő teljesüléséről sem lehet nyilatkozni a**

szakpolitika tekintetében. Ugyanakkor egy régió vonatkozásában az egy főre jutó GDP értéke önmagában nem is árul el elegendő információt a régió helyzetének megítéléséhez. Így a doktori kutatás során a felvetés alátámasztása érdekében a 2007 és 2013, valamint a 2014 és 2020 közötti, hazai uniós forrásfelhasználási adatokban rejlő különbségeket is megvizsgáltuk. Emellett pedig az ágazati beavatkozások közül a belső fejlettségbeli különbségek egyik kulcsterületén, a gazdaságfejlesztési beavatkozásokon keresztül elemeztük Közép-Magyarország és Pest megye helyzetét.

A költségvetési ciklusok adatait vizsgálva azt tapasztaltuk, miközben a gazdaságfejlesztést célzó ágazati operatív program keretében felhasználható források volumene szignifikánsan nőtt, addig a Közép-Magyarországon felhasználható források mértéke csökkent, a központi régió regionális operatív programja keretében kiosztott források volumene pedig a legutóbbi ciklusban több mint felével esett vissza a korábbi időszakhoz képest. Ezzel együtt a vizsgált költségvetési ciklusok (2004-2006, 2007-2013, 2014-2020) tapasztalatai azt támasztják alá, **Budapest összességében inkább haszonélvezője volt annak, hogy 2020-ig a közép-magyarországi régió része volt.** Hiszen miközben fejlettségi szintje már a csatlakozáskor meghaladta a jogosultsági szintet – a vásárlóerőparitáson számított egy főre jutó GDP uniós átlagának 75%-át –, 2010-ig lényegében teljeskörűen hozzáférhetett a kohéziós politika forrásaihoz. Ezzel szemben **Pest megye abszolút és fajlagos támogatásai kapcsán azt tapasztaltuk, a források és a mozgástér szűkülése miatt csak a 2014 utáni időszakban sikerült ellensúlyozni Budapest forrásfelszívó erejét,** a korábbi két ciklusban támogatottsága még jóval elmaradt a fővárosétól. De **Pest megye nem csak Budapesthez képest került a forrásokhoz való hozzáférés során hátrányos helyzetbe, hanem az ország többi megyéjével összehasonlítva is.** Az ezer lakosra jutó kifizetett támogatások mértéke mindkét vizsgált költségvetési időszakban messze Pest megyében a legalacsonyabb. A legutóbbi ciklusban tapasztalt arányokon pedig várhatóan a még megvalósítás alatt álló beruházások sem fognak tudni érdemben változtatni.

Közép-Magyarország számára tehát fokozatosan csökkenő mértékben voltak a támogatások elérhetőek, amely kedvezőtlen helyzetbe hozta Pest megyét a régió belüli forrásallokáció tekintetében. Ugyanakkor azt is láthatjuk, Pest megye az egyes időszakokban kihelyezett források fajlagos mértékét tekintve megyei összevetésben is gyenge teljesítményt mutat fel. Következő lépésként megvizsgáltuk azt is, hogy a megyén belül milyen forrásfelhasználási tapasztalatok figyelhetők meg. A kérdést egy vállalkozásfejlesztési konstrukció forráskihelyezésével kapcsolatos elemzés útján válaszoltuk meg. A vizsgált

program keretében megítélt támogatások abszolút értéke egyébiránt nagyságrendileg egyenlően oszlott meg Budapest és Pest megye között, ami lakosságra vetítve fajlagosan Pest megye fölényét jelentette. A járásokat vizsgálva azonban az összes kihelyezett forrást a kisebb területi egységek fejlettségével összevetve megállapítottuk, **a járások fejlettségi szintje és az elnyert forrás összege között közepes magyarázó kapcsolat áll fent, a legtöbb támogatást elnyerő járások valóban Pest megye fejlettebb térségei közé sorolhatók.** Ha a lakosságszám szerinti fajlagos adatokat vizsgáljuk, a kapcsolat továbbra is fennáll, bár a magyarázó erő alacsonyabb az abszolút támogatási összegekhez képest. Ugyanakkor, ha a járásoknak jutó támogatásokat az ott működő mikro-, kis- és középvállalkozások számának arányában vizsgáljuk, a magyarázó erő megszűnik, a járások között teljesen egyenletes forrásmegoszlás figyelhető meg.

A járások adatainak összevetését követően a Ceglédi járásban tapasztalható jelenségek, folyamatok vizsgálatára térünk ki. Egyrészt kontrollcsoportos kutatás keretében húsz-húsz európai uniós támogatást elnyerő és el nem nyerő járási vállalkozás cégadatait elemeztük. Másrésztől kvalitatív információk feltárása érdekében több mint nyolcvan vállalkozó körében kérdőíves felmérést folytattunk le.

A kontrollcsoportos kutatás célja a Ceglédi járásban működő, támogatást elnyerő és el nem nyerő vállalkozások teljesítményének elemzése volt a 2014 és 2020 közötti időszakban. Megállapítható, hogy **a Ceglédi járásban azok a vállalkozások nyertek támogatást a vizsgált pályázaton, amelyek eredendően is jobb mérlegadatokkal rendelkeztek, emellett a beruházás megvalósítása alatt, illetve az azt követő időszakban is gyorsabb ütemű növekedést realizáltak.** Miközben a jól prosperáló cégek támogatása a hazai fejlesztéspolitika forráskihelyezési logikájához igazodik, a jelenség mindenképpen felveti a támogatások kizorító hatásának és az azzal járó holtteher-veszteségnek a problematikáját. A vállalkozások adatait elemezve megállapítható, bár a vizsgált időszakban a nyertes és kontrollcsoport vállalkozások közötti különbségek az üzemi tevékenység eredményét leszámítva nőttek, az éves átlagos növekedési ütem a létszámot leszámítva minden esetben a kontrollcsoport esetében bizonyult magasabbnak. A nyertes vállalkozások mind a személyi jellegű kifizetések, mind az árbevétel terén kismértékű bővülést realizáltak csak, amelynek magyarázata egyrészt a magasabb kiindulási bázisérték, valamint az üzemi eredmény tekintetében a beruházások végrehajtása kapcsán megnövekvő költség szintek (beruházás költsége, értékcsökkenés stb.).

A kérdőíves felmérés keretében összesen 82, Ceglédi járásban működő vállalkozástól kaptunk választ, ami a kutatás szempontjából és az adatfelvétel jellegéből fakadóan értékelhető, de az alapsokaság ismérvei alapján nem reprezentatív mintának bizonyult. A pályázati

környezet cégekre gyakorolt hatásait illetően a válaszadók harmada érzékeli úgy, hogy hátrányba került az utóbbi években más megyékben működő versenytársaihoz képest. További mintegy harmada a válaszadóknak késleltetni kényszerült beruházásait a források várt érkezése vagy elmaradása miatt. Másik harmada ugyanakkor úgy nyilatkozott, az uniós forrásokkal kapcsolatos fejlemények érdemben nem befolyásolták a vállalkozás működését. Végül, de nem utolsósorban a pályázati rendszerrel kapcsolatos, kérdőívben szereplő állítások közül a kitöltők az alábbiakat utasították el legnagyobb arányban. Egyrészt **a válaszadók döntő többsége (a kitöltők mintegy 70%-a) nem gondolja, hogy a Ceglédi járásban működő cégek kedvezőbb pénzügyi vagy foglalkoztatási helyzetben lennének más megyékben működő cégekhez képest. Másrészt nagy arányban (több mint kétharmadnyian) nem értettek egyet azzal a gyakorlattal sem, hogy Pest megyében 2021 előtt Közép-Magyarország fejlettségi szintje miatt kevesebb pályázati lehetőség volt elérhető.** A Ceglédi járás kedvezőtlen pályázati helyzetével kapcsolatban a kérdőív szabadszavas válaszadásra lehetőséget adó kérdése is megerősítést adott. A válaszok többek között a pályázatokkal kapcsolatos információhiányról, a bonyolult pályázati rendszerről, az építési beruházások esetében az életszerűtlen elszámolhatósági előírások problémájáról, a korábbi keserű tapasztalatok miatti apátiáról, a kis cégek nehéz helyzetéről és az őket terhelő forrás- és munkaerőhiányról, az egyes ágazatok számára nem kellően elegendő pályázati lehetőségekről, a pályázatok szakmaiságával, megfelelőségével kapcsolatos aggályokról, a kedvezőtlen támogatási intenzitásról, a pályázatok hiánya miatt versenyhátrányról, valamint a minden érintett életét nehezítő, lassú pályázati döntésekről és adminisztrációról szóltak.

Magyarország uniós forrásfelhasználási gyakorlatának primer és szekunder adatokon alapuló elemzésével tehát igazoltuk, hogy Pest megye számára a központi régió részeként ciklusról ciklusra okozott egyre nehezebb helyzetet a források szűkülése, ami a megyék fejlődési pályájában is tetten érhető volt. Pest megye pozícióit tovább rontotta a Közép-Magyarországgal kapcsolatos szakmai és politikai viták elhúzódása is. Mind az egyes ciklusokban feltárt területi forrásallokáció, mind a megye járásai esetében azonosított támogatás felszívási különbségek, mind a Ceglédi járás vállalkozásai kapcsán feltárt kvantitatív és kvalitatív adatok igazolták azt a felvetést, hogy **egy központi, fővárost is magában foglaló régió esetében az agglomerációs gyűrűn kívül eső térségeket hátrányosan érinti, hogy az európai terminológiai fejlettebb területként kezeli azokat.** Bár a járások közötti forrásmegosztás és a vállalkozások által realizált hasznok terén sem találtunk jelentős eltéréseket, összességében mégis megállapíthatjuk, Pest megye, illetve a kiemelten vizsgált

Ceglédi járás a statisztikai régiók kialakításának egyértelmű kárvallottja volt. Ennek megfelelően **a második hipotézispárunk is elfogadásra került, mind a főváros forrásfelszívó hatásai, mind a kedvezőtlen helyzetben lévő járások fejlődési pályájára gyakorolt hatások tekintetében.**

A disszertáció zárásaként az abszorpció figyelembevételére vonatkozó javaslatok megfogalmazására került sor. Az abszorpció önmagában nem lehet a kohéziós politika sikerkritériuma, hiszen pusztán a támogatások elköltésével sem a hatásosság, sem a hasznosság nem maximalizálható. Érdeemes azonban megvizsgálni, milyen jelentőséget tulajdoníthatunk az abszorpciónak a forrásokra való jogosultság meghatározása kapcsán. A lokális abszorpció koncepcióját a hazai kutatás-fejlesztési beavatkozások tapasztalatai kapcsán értékeltük, ahol egyes szakterületek specifikus indikátorainak mentén, azok összehasonlításával került sor az egyes régiók, kisebb területi egységek teljesítményének értékelésére. Bár konkrét mutatószám kidolgozására adat és kapacitáskorlátok hiányában a disszertáció keretében nem került sor, az ezzel kapcsolatos felvetéseink reményeink szerint a szakpolitikai diskurzus részét képezhetik majd a jövőben. Természetesen a lokális abszorpciós index további modellezési és tesztelési feladatokat igényel, azonban a kísérleti jelleggel elvégzett számításaink alapján megalapozottnak látjuk, hogy **egyres térségek nem valós adottságaik és kapacitásaik, pusztán regionális fejlettségük szerint a számukra elérhető magasabb források okán jutnak támogatásokhoz.**

Pedig, ahogy arra a Barca-jelentés is rávilágított, a kutatás-fejlesztési, innovációs tevékenységek természete megköveteli a „helyi-bázisú” fejlesztéspolitikai megközelítést. Hiszen a tudásbázisok és a fejlesztéseket végrehajtó szervezetek is olyan, helyben lévő, környezetükbe beágyazódó tényezők, amelyek fejlesztése célzott megközelítést igényel. **A tudástőke és -kapacitások fejlettebb térségekben történő koncentrálódása ugyanakkor kifejezetten a kohéziós politika kevésbé fejlett régiókat preferáló mechanizmusaival ellentétes jelenség.** Ha a tudástőke a fejlett térségekben összpontosul, akkor a kutatás-fejlesztési források felhasználása is hatékonyabb és hatásosabb lehet ezekben a térségekben. Fokozottan igaz lehet ez abban az esetben, ha a magas innovációs potenciállal és kapacitásokkal rendelkező térség egy kevésbé fejlett tagállam fejlettebbnek minősülő statisztikai régiója. Pont úgy, mint korábban Közép-Magyarország esetében.

Ugyanakkor, mivel a kutatás-fejlesztési források esetében az elsődleges cél nem a felzárkóztatás, hanem a versenyképesség növelése – lásd Barca-jelentés –, így a statisztikai régiók fejlettsége szerinti területi megkötés sem tűnik indokoltnak. Ezzel szemben az előbb

vizsgált fajlagos mutatószámok segítségével megfelelő képet lehet kapni egyes régiók vagy azok kisebb területi egységeinek kutatás-fejlesztési kapacitásairól és teljesítményéről is, amely megfelelő alapot adhat a források hatékony és hatásos kihelyezéséhez. Egy ilyen, kibővített szempontrendszer a megfelelő indikátorok megválasztásával más beavatkozási területek – egészségügy, oktatás – esetében is jól segíthetné a fejlesztéspolitikai beavatkozások céljainak elérését. A potenciál mellett a forrásabszorpció is figyelemre érdemes jellemző, amelynek komplex értékelése érdekében a 2007 és 2013 közötti időszak gazdaságfejlesztési beavatkozásait vettük figyelembe, tekintettel, hogy a 2014 és 2020 közötti időszak forrásfelhasználásáról nem álltak rendelkezésre teljeskörű, végleges adatok.

Az eredmények igazolták, hogy a források kihelyezésével kapcsolatban számos elemzési lehetőség adódik, amelyek árnyalhatják egyes megyék – vagy az adatok rendelkezésre állásának függvényében akár kisebb területi egységek – forrásfelhasználási potenciálját és teljesítményét. Eszerint **Pest megye esetében a korábban is azonosított kettőség figyelhető meg: hiába rendelkezik országos összehasonlításban kedvező kutatás-fejlesztési kapacitásokkal, a központi régió részeként jelentősen kevesebb támogatáshoz juthatott csak hozzá a többi, kevésbé fejlett megyéhez képest.** Mindez megerősíti a kutatás-fejlesztési források esetében alkalmazott jogosultsági kritériumok újragondolásának és a lokális abszorpció figyelembevételének létjogosultságát.

Nem elvitatva a kohéziós politika fontosságát és jelentőségét a kevésbé fejlett, elmaradott régiók felzárkóztatása szempontjából, a disszertáció keretében szintetizált eredmények egyértelműen a szakpolitika nem kellő hatékonyságára mutatnak rá. Így kutatásainkat a jövőben is folytatni kívánjuk annak érdekében, hogy az elméleti tudásanyag és a gyakorlati tapasztalatok ötvözésével hozzájárulhassunk ahhoz, hogy a források esetében nem azok elköltése, hanem hatásos és hasznos felhasználása legyen az elsődleges motiváció.

IV. FŐBB HIVATKOZÁSOK

Allard, C., Choueiri, N., Schadler, S. & van Elkan, R. (2008): Macroeconomic effects of EU transfers in new member states, International Monetary Fund Working Paper, No. 08/223

Balás, G., Csité, A., Jakobi, Á., Kiss, G., Megyeri, B., Major, K. & Szabó, P. (2013): Az EU-s támogatások területi kohézióra gyakorolt hatásainak értékelése, https://www.palyazat.gov.hu/az_eu_s_tamogatások_területi_kohézióra_gyakorolt_hatásainak_ertekelese#

Barca, F. (2009): AN AGENDA FOR A REFORMED COHESION POLICY, A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations, https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf

Becker, S. O., Egger, P. H. & von Ehrlich, M. (2010): Going NUTS: The effect of EU Structural Funds on regional performance, *Journal of Public Economics*, 94:9-10, pp. 578-590.

Chikán, A., Molnár, B. & Szabó, E. (2018): A nemzeti versenyképesség fogalma és támogató intézményi rendszere, *Közgazdasági Szemle*, LXV. évf., 2018. december, pp. 1205-1224.

Dall'erba, S. & Le Gallo, J. (2008): Regional convergence and the impact of European Structural Funds 1989–1999: A spatial econometric analysis, *Papers in Regional Science*, Vol. 87.2., pp. 219–244.

European Commission (COM) (2001): Második jelentés a gazdasági és társadalmi kohézióról, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/contentpdf_en.htm

European Commission (COM) (2004): Harmadik jelentés a gazdasági és társadalmi kohézióról, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion3/cohesion3_en.htm

European Commission (COM) (2007): Negyedik jelentés a gazdasági és társadalmi kohézióról, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52007AE1712&from=EN>

European Commission (COM) (2010): Ötödik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion5/pdf/5cr_hu.pdf

European Commission (COM) (2014): Hatodik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion6/6cr_en.pdf

European Commission (COM) (2017): Hetedik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion7/7cr_hu.pdf

European Court of Auditors (ECA) (2019): Rapid case review, Allocation of Cohesion policy funding to Member States for 2021-2027, https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/rcr_cohesion/rcr_cohesion_en.pdf

Farole, T., Rodríguez-Pose, A. & Storper, M. (2011): Cohesion Policy in the European Union: Growth, Geography, Institutions, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 49., Issue 5., pp. 1089–1111.

Heil, P. & Nagy, S. Gy. (2013): A kohéziós politika elmélete és gyakorlata, Akadémiai Kiadó, Budapest

Horváth, Gy. (1998): Európai regionális politika, Dialóg Campus, Budapest–Pécs

Horváth, Gy. (2003): Regionális támogatások az Európai Unióban, Osiris Kiadó, Budapest

- Illés, I. (2001): Régiók és regionalizáció, *Tér és Társadalom*, XV. évf., pp. 1-23.
- Illés, I. (2002): Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón – Átalakulás, integrációk, régiók, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs
- Kengyel, Á. (2004): Az Európai Unió regionális politikája, Aula Kiadó, Budapest
- Kengyel, Á. (2008): Kohézió és finanszírozás, Az Európai Unió regionális politikája és költségvetése, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Kengyel, Á. (2012): Az Európai Unió kohéziós politikájának integrációs jelentősége és szabályozásának jövője, *Közgazdasági szemle*, LIX. évf., 2012. március, pp. 311–332.
- Kengyel, Á. (2015): Kohéziós politika és felzárkózás az Európai Unióban, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Kersan-Škabić, I. and Tijanić, L. (2017): Regional absorption capacity of EU funds, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30.1., pp. 1191-1208.
- Kok, W. (2003): Jobs, jobs, jobs. Creating more employment in Europe, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/eba3e718-ec56-4da4-8b01-0c9101c8d4ac>
- Krugman, P. (1999): The Role of Geography in Development, *International Regional Science Review*, 22.2., pp. 142-161.
- Le Gallo, J., Dall’erba, S. & Guilan, R. (2011): The Local versus Global Dilemma of the Effects of Structural Funds, *Growth and Change*, Vol. 42, No. 4, pp. 466–490.
- Lehmann, K. & Nyers, J. (2009): Az Európai Unió fejlesztési forrásainak felhasználása, *Statisztikai Szemle*, 87. évfolyam, 2. szám, pp. 133-155.
- Lengyel, I. (2003): Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon, JATEPress, Szeged
- Manzella, G. P. & Mendez, C. (2009). The turning points of EU cohesion policy, Working Paper Report to Barca Report, https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/8_manzella_final-formatted.pdf
- Molle, W. (2007): *European Cohesion Policy*, Routledge
- Percoco, M. (2017): Impact of European Cohesion Policy on regional growth: does local economic structure matter? *Regional Studies*, 51.6., pp. 833-843.
- Sapir, A., Aghion, P., Bertola, G., Hellwig, M., Pisani-Ferry, J., Rosati, D., Vinals, J. & Wallace, H. (2004): *An Agenda for a Growing Europe: The Sapir Report*, Oxford, https://www.researchgate.net/publication/227467942_An_Agenda_for_a_Growing_Europe_The_Sapir_Report
- Süli-Zakar, I. (2003): A terület- és településfejlesztés alapjai, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs
- Varga, A. (2016): *Regionális fejlesztéspolitikai hatáselemzés*, Akadémiai Kiadó, Budapest

V. PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

Fukker, G., Kiss, G. F., & Nagy, S. Gy. (2018): The evolution of MFF. Foreign Policy Review, Volume 11, pp. 182-202, Külügyi és Külgazdasági Intézet, ISSN 1588-7855 (Print), ISSN 2064-9428 (Online)

Kerekes, G. et al. (2015): Magyarországi és külföldi duális képzési programok jó gyakorlatai. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest, ISBN: 978-963-9795-58-7 (2015)

Kiss, G. F. (2014): A kohéziós politika ma fontosabb, mint valaha. Köz-Gazdaság, 2014/2, pp. 265-268., ISSN: 1788-0696

Kiss, G. F., & Nagy, S. Gy. (2018): Hungarian Interests in the Debate on the Future of the Cohesion Policy. KKI Policy Brief Series of the Institute for Foreign Affairs and Trade, E-2018/19, Külügyi és Külgazdasági Intézet, ISSN 2146-0148

Kiss, G. F. et al. (2019): Vállalkozás Magyarországon – Kézikönyv. HEPA Magyar Exportfejlesztési Ügynökség Nonprofit Zrt., Budapest, ISBN 978-615-00-6323-2

Kiss, G. F. et al. (2019): Az EU brit szemmel. Századvég Kiadó, Budapest, ISBN 978-615-5164-30-9

Kiss, G. F., & Stukovszky, T. (2021). Experiences of the Hungarian EU funding in the 2014-2020 budgetary period. Köz-Gazdaság - Review of Economic Theory and Policy, ISSN: 1788-0696, <http://retp.eu/index.php/retp/article/view/1345>

Kiss, G. F., & Nagy, S. Gy. (2022): Forrásallokációs dilemmák a fővárosi régiók speciális helyzetének tükrében. Európai Tükör (befogadó nyilatkozat)